

Миа М. Луковац¹Педагошки факултет у Јагодини
Универзитет у Крагујевцу

УЛОГА КОМЕМОРАТИВНИХ СПОМЕН-ОБЕЛЕЖЈА У КОНСТРУКЦИЈИ КОЛЕКТИВНОГ ПАМЋЕЊА И ДРУШТВЕНОГ ИДЕНТИТЕТА

Сећање на Други светски рат представља важну инстанцу у процесу изградње колективног идентитета код свих европских народа. Оно је део колективног памћења модерне Европе, ознака прошлих времена доминације, растурености и нетолеранције. Сећањем се успоставља континуитет са прошлошћу, а историја претвара у наслеђе, и пружа се могућност друштву да реинтерпретира своју историју и рехабилитује и трансформише сопствени колективни идентитет. Српско друштво није у потпуности прешло овај пут, иако је сећање на Други светски рат имало посебно значајну улогу у процесу конструкције националног идентитета. Као материјалне ознаке које покрећу сећања и уводе их у нашу садашњост, спомен-обележја активно учествују у изградњи историјске приче. Анализом топографије сећања на рат, увидећемо да је на нашим просторима систем обележавања вођен методама селективног, идеолошки обојеног памћења, али и да ни данас нема правог сучељавања са прошлошћу. Два сасвим различито третирана места сећања која ће компаративно бити анализирана у овом раду су (виртуелни спомен-парк) *Старо Сајмиште* и (просторно материјализован) *Спомен-парк Шумарице*. Старо Сајмиште, место првог Београдског сајма, место јеврејског а затим прихватног логора у којем је живот изгубило преко 17000 људи, место је заборав.

Кључне речи: култура сећања, друштвени идентитет, колективно памћење, Старо Сајмиште, Шумарице, Холокауст

*Solomon saith: There is no new thing upon the earth. So that as Plato had an imagination, that all knowledge was but remembrance; so Solomon given his sentence, that all novelty is but oblivion.*²

Fransis Bacon, *Essays*, LVIII

„Сваки почетак садржи елемент сећања“. (Конертон 2002: 15) Апсолутно ново је незамисливо, а мит о историјском почетку заиста само мит, увек изнова оживљен у оним кључним и преломним тренуцима који доносе свеукупне промене једном друштву, од моде, власти, до друштве-

1 mialukovac@yahoo.com

2 Соломон рече: *Нема ниједне нове ствари на земљи*. Као што је Платон замислио да је све знање само сећање, тако је и Соломон дао свој исказ да је све што је ново само заборав. Френсис Бекон: *Есеји*, LVII. Овим цитатом Борхес почиње свог *Бесмртника*.

не свести. Ипак, након жељене замене друштвеног поретка и остварења циљева елитне групе која је и била иницијатор *преокрећта*, у новоформираној слици убрзо би се препознавали обриси оне претходне. Све „ново“ произилази, и конструише се, из оног већ познатог и очекиваног. Тако се и став, појединаца и читавих група, увек гради на ранијем искуству и претходном контексту. (Конертон 2002: 15) Како каже Борхес, *време пролази, али остаје у сећању*. (Борхес 2004: 92) Сећање је чинилац који одређује идентитет и прави разлику између човека и робота. Лична или цивилизацијска прошлост човека одређује и његову будућност.

Прошлост је садржана у сећањима и памћењу. Битно је направити разлику између ова два појама, *сећања* и *памћења*, јер иако се позивају на исто, означавају различите категорије људске свести. Памћење указује на оно научно, заокружено, онај део већ конструисане прошлости који је институционализован и који се временом почео прихватати као сама *истина*. Сећање означава повратак *изгубљеног* у нашу садашњост, суочење са историјом и самим собом; сећање је процес, трагање по прошлости како би се она призвала и преиспитала, по потреби реконструисала. Материјални артефакти сећања, од споменика, музеја, архива, и данас актуелних новомедијских уметничких *наратива*, до разрушених и напуштених урбаних простора, трагови су историје на основу којих се конструише и деконструише прича о памћењу.

Уз индивидуално памћење појединца, постоји и нешто што бисмо могли назвати колективним памћењем. Припадници одређених група, генерацијских, националних, верских или других, формираних на принципу *заједничког учешћивања*, често имају и исто, заједничко памћење. Захваљујући механизмима преношења и очувања тог колективног памћења, формирају се и одржавају колективни идентитети. С обзиром да наш доживљај садашњости, па и одговор на питање *ко смо и шта смо*, у великој мери почива на нашем знању о прошлости, јако је битно коју и какву историју једна заједница памти као веродостојну. Уз пуно позитивних, било је у историји и примера друштвених система који су из сопствене користи писали лажну и само по себе погодну историјску причу. Примери тоталитарних режима илустративан су пример – ту је колективно памћење формирано манипулацијом, методама организованог заборављања и селективног сећања. (в. Конертон 2002: 24-26) Друштвено памћење у том смислу јесте важан чинилац историје али због честих манипулација никако не сме бити и једини извор приликом реконструкције историјске грађе и извођења *историје*. Зато се трагом сећања, у прошлост непрекидно морамо враћати и у *причама* и *рушевинама* изнова тражити себе.

Сећања нас разликују, сећања нас спајају. Између наше приче и односа који постављамо према оној *шућој* формира се лични, али и идентитет читаве заједнице. „Једна животна нарација део је скупа узајамно повезаних нарација; она је уклопљена у повест оних група из којих појединац изводи свој идентитет“. (Конертон 2002: 34) Потребна за нала-

жењем сопственог ја својствена је човеку, као и потреба да буде део неке заједнице, осећа њену топлину и дели њену судбину. Прогресивни XX век са свеукупним убрзањем живота и низом техничких достигнућа, са фасцинантним сајбер и виртуелним, али и стварним ратовима, уништенним просторима, покренуо је талас „жудње за заједницом која има колективно сећање“ и „чежње за континуитетом у фрагментарном свету“. (Бојм 2005: 17) Тако је носталгија, као потреба за коначним повратком у изгубљени завичај и напуштени *дом*, постала наш верни пратилац. Осећања слабости и неспокоја, која носталгија изазива, злоупотребиле су многе модерне идеологије представљајући се као снаге које ће тај завичај поново изградити. Потреба за сећањем и допуњавањем личне и колективне историје, па и дефинисањем сопственог идентитета, увек је присутна – поједина друштва лечи и води прогресу, а друга урушава и подређује погрешним вођама.

Оживљена и артикулисана сећања уткана су у различите наративно-комемотивне форме које, као белешке о једној стварности, чувају слику *прошлог* и преносе оно колективно памћење. (в. Бојм 2005: 23) На основу тих ознака, *сјоменика сећања*, друштво³ дефинише само себе, кроз њих се представља и разуме са светом. *Замишљено* нестаје, *забележено* памтимо – „*Када се ближи крај, из сећања нестјају слике, остјају само речи*“. (Борхес 2004: 17)

Трагање по прошлости путовање је модерног Одисеја, оног који је жељан да учи о свету и пре свега, о самом себи. (в. Бојм 2005: 100-101) Простор у који се отискује приликом тог путовања није пак тако стварно материјалан и опипљив попут камена; то је често чудестан и изгубљен свет прошлости заснован на сећањима и понеком опипљивом камичку. Важно је зато оним будућим Одисејима остављати *пушоказе* да им помажу на *пушовањима* и воде их кроз различите топографије⁴ сећања.

Моја одисеја / истраживање одиграва се на просторима данашње Србије, делу некадашње Југославије, међу *топосима* сећања на Други светски рат. Суочене ће бити две топографије – једна реална и спомен-парком Шумарице материјализована топографија, и друга, виртуелна топографија сећања, која о историји Сајмишта сведочи само у ме-

3 Друштво / народ / заједница / човек.

4 Топографија - од *ἔρχομαι* / „топос“ – место, положај, и *γραφω* / „графо“ - писање. Иако данас има различита значења, овде је појам топографије употребљен у смислу старогрчке вештине памћења произишле из легенде о песнику Симониду са Кеја. По овој легенди, песник је напустио раскошну гозбу само трену-так пре урушавања крова, и тако избегао трагедију и сигурну смрт. На основу призваног сећања песник се сетио где је ко од званично седео и на тај начин помогао родбини у идентификацији жртава. Тако је откривена техника памћења коју су затим користили антички беседници. *Топос* се односи и на место у дискурсу и на место у физичком свету, па тако постоје физички и реторички топоси – „места из неке познате физичке средине (физички топоси) повезивана су са причама и ементима дискурса (реторичким топосима), с тим што су везе између њих често биле произвољне, семиотичке пре него симболичке“. Тако „места представљају *контекст* из кога проистичу сећања и дискусије о будућности“. (Бојм 2005: 138).

дијским просторима интернета, док на обали Саве, у реалном простору Сајма, и даље стоје само рушевине. Овим радом покушају да утврдим колику и какву улогу у очувању и конструкцији колективног памћења и друштвеног идентитета имају спомен-обележја. Такође, уз реконструисање приче о прошлости везане за поменуте топове и око већ поменутих *шойоса*, истражићемо и да ли један виртуелни споменик, у овом времену нових медија, може одменити онај традиционални – да ли је интерактивна мапа на линку www.starosajmište.info трансформисани и за ново доба креиран споменик или 'безопасна' и јефтина замена за споменик у друштву које још увек нема снаге да се у пуној мери и на прави начин суочи са својом прошлошћу?

Креирање полиитике сећања и комеморативно (не)обележавање у Југославији / Србији

Ратна идеологија помера границе колективног идентитета и у својим реинтерпретацијама поразе претвара у победе. У послератном периоду буди се у друштву потреба за преиспитивањем и исправком, па се отварају и питања одговорности, кривице, кајања. Тако, одговорно и непристрасно реконструисање *рашне* прошлости може водити опоравку читавих нација и њиховом помирењу. Ово „пак није случај у државама у којима је процес сећања и самовредновања био заустављен механизмима заборављања и бескрупулозног „презначавања“ историје у корист победничког режима. У тим друштвима процес рехабилитације је успорен или потпуно заустављен“.

За преко пола века и три владајућа режима, у Југославији се нису много промениле механике контролисаног преображавања сећања; државна идеологија претпостављана је реалној историјској слици. Иако је Други светски рат био један од централних мотива послератног револуционарног, социјалног и националног преображаја, анализа ратне заоставштине спровођена је системски, врло селективно и симптоматично. Прошлост није смела да угрози идеју велике Југославије, земље братства и јединства. Различитим комеморативним формама обележавана су места победа и ратних страдања. Ипак, помињано је само оно што се уклапало у систем вредности који је тадашња власт пропагирала. Анализа топографије сећања показује нам колико су представе рата биле сложене и колико је несистематично обележавање жртава утицало на процес изградње колективног идентитета. Такође, ова анализа ће показати и да се сам систем, упркос променама у врху власти, није значајно реконструисао током протеклих шест деценија. У српском друштву и држави мењало се све, али само у форми; на друштвену свест се није много утицало. Друштво не осећа истинску потребу да покрене сећања и реши конфликте из прошлости. Тако је и место страдања Јевреја током Другог светског рата до данашњег дана остало необележено, вероватно зато што се то питање ниједне власти

није директно тицало или је третирано као сувише осетљиво. Јеврејски логор на територији Старог сајма, у самом центру Београда, постао је једини необележени простор холокауста у Европи.⁵ Преко шест деценија *ћушње* и *празнине* на простору Сајмишта избрисали су жртве овог логора из сећања нашег друштва. Занемели су и заборавили они који су призоре са Савске обале гледали из старог Београда и Тврђаве, а млађим генерацијама те приче нису ни испричане. Старо сајмиште и његове жртве уклоњене су из сећања, па и из наше историје.

Идеологија коју је заступао послератни југословенски режим јасно се осликава на овом примеру. „Свако тумачење рата носило је јасан и препознатљив систем вредности који је учествовао у перманентној актуелизацији колективног идентитета и одређивању његових граница“.⁶ Механике тог идеолошког означавања и предназначавања подразумевале су строгу контролу сећања на основу којег се формирала „пожељна историја“. То пожељно сећање у тадашњем систему било је пре свега сећање на цивилне жртве, трагичне и херојске приче које нису смеле прозивати ниједан од новоједињених народа велике комунистичке Југославије. Тако су из идеолошких разлога, различита места страдања сасвим различито и третирана. За разлику од Старог сајмишта, Шумарице су од почетка представљале део *пожељне историје*. Из наратива о крагујевачком страдању посебно је, као емотиван и илустративан, акцензован део о стрељању ђака средњошколаца. Често се управо кроз ову причу провучила колективна носталгија друштва дубоко погођеног ратом. У покушају излечења, призивана је национална прошлост и обнављан колективни дух – конструисала се и реконструисала прошлост у име светле будућности.⁷ Тако је, још увек свеже сећање на Шумарице материјализовано већ 1952. године. Место страдања претворено је у меморијални парк са једносмерном стазом која посетиоце води кроз сећања, покрај хумки, бројних споменика, од хотела до језера и музеја. Споменик посвећен стрељаним ђацима, V3, део је парка од 1963; испред овог споменика већ

5 Комунистички покрет који је након рата дошао на власт, историју је кројио према својим циљевима – у ту сврху пласирано је много лажних података, везаних чак и за број настрадалих у рату. Данашња истраживања показала су да је број жртава логора на Старом Сајмишту био врло дискутабилно изведен. У реинтерпретацији страдања на Сајмишту, јеврејске жртве су остале на реалном броју од око 7000 људи. Жртве прихватног логора, већином српске националности, скандалозно су увећане на преко 40000 мртвих, иако се данас поуздано зна да је тај број био мањи од 11000. Са овим измењеним цифрама заправо се мењао однос снага па су јеврејске жртве изгледале незнатно у односу на остале, а на тај начин се оправдавала и чињеница да оне нигде нису посебно поменуте и уписане – негација холокауста била је прикривена, а заташкавању ове теме и данас смо сведоци.

6 Pintar 2008: http://starosajmiste.info/files/manojlovic_pintar_sajmiste.pdf, 96-97.

7 По Светлани Бојм Шумарице би биле пример рестауративне носталгије. По овој ауторки, постоје две врсте носталгије – рестауративна која призива националну прошлост и будућност, која је колективна и усмерена на реконструисање завичајних знамења и ритуала у покушају да се победи и опростори време, и друга, рефлексивна носталгија која почива на индивидуалној причи, која је повезана са индивидуалним и културним памћењем. (Бојм 2005: 98-99).

више од четрдесет година одржава се традиционална манифестација *Велики школски час*, која актуелизује сећање и репрезентује трагичну историју града. Овом догађају 1976. године посвећен је и музеј *21. октобар* који прикупља, истражује и кроз различите форме презентује грађу везану за октобарска дешавања и страдање 3000 крагујевчана. За разлику од Шумаричког парка, простор Старог сајмишта није ни приближно обележен.

У периоду социјализма када је дефинисана већина спомен-обележја на Други светски рат, уместо Сајма - места смрти, обележени су Јајинци - место сахрањивања нацистичких жртава са подручја Београда. Јајинци су тада проглашени за меморијални парк, подигнут је споменик жртвама фашизма, а касније и спомен-црква.⁸ Сајам је изостављен јер је то простор који је са својом комплексном и богатом историјом био пун замки по тадашњи, а очигледно и сваки наредни политички режим. Историја овог простора започиње у време Краљевине Југославије, 1937. године, када је отворен Београдски сајам. Већ 1941. сајамски павиљони претворени су у логорске, и са радом је почео Јеврејски логор Земун (Judenlager Semlin) у којем је системски убијено око 7000 људи. Након „чишћења“ Јевреја из Србије, Сајмиште је постало Прихватни логор (Anhaltelager Semlin). Од формирања овог логора 1942. до савезничког бомбардовања након којег је логор распуштен, кроз њега је прошло око 32000 људи, политичких заробљеника и партизана, а око 10600 их је убијено.⁹ На основу ових података, види се да је Сајмиште место богате и тешке историје које је од власти и друштва тражило нешто другачији приступ. Послератном режиму није одговарало верно реинтерпретирање историје Сајма и обележавање овог места, јер су ове акције могле довести до раздора у новоформираној СФРЈ¹⁰. Враћање Сајма на предратно стање такође није било опција јер би симболично значило враћање краља. На крају је донето једно квазирешење рехабилитације Сајмишта. Очувани простори дати су на коришћење ликовним уметницима. Павиљони смрти претворени су у уметничке атеље. Страдања се нису помињала, холокауст као да се није ни догодио, ничег узнемирујућег није било у центру модерне престонице земље братства и јединства. Подсетићемо се да је интерпретација историје увек чин градње неког наратива о историји, креирање политике сећања на одређен прошли догађај које захтева стално преиспитивање и

8 Пре десетак година, у жеку буђења српског националног идентитета, минијатурна Спомен-црква подигнута је и у Шумарицама, у близини споменика V3. Мој лични став јесте да црква, као место вере и наде, може да представља уточиште за све људе, било којој вери да припадају. Ипак, случај Јајинаца је нешто другачији, заправо много комплекснији. На том месту затрпаване су београдске и јеврејске жртве. С обзиром да је Србија једна од земаља које су у једном тренутку биле проглашене *чистим од Јевреја*, да је чињеница да је 83% Јевреја насељених у Србији убијено у логорима Топовске шупе и Старо сајмиште, и да та истребљена заједница апсолутно нигде није добила самосталан помен, може се закључити да ова црква у Јајинцима има још једну улогу – да означава историју и изнова негира извршен холокауст.

9 <http://www.starosajmiste.info>

10 Треба напоменути и да је логор Старо сајмиште формално био на територији тада новоформиране Независне државе Хрватске која је сарађивала са Берлином.

недодворавање владајућој елити. У нашем друштву питања се нису постављала, а спровођена *култура заборава* није наилазила на прави отпор у Титовој Југославији, а ни касније.

И данас присутан немар према неким жртвама рата говори нам да се само друштво није много мењало. Вероватно да јеврејске жртве нису остале једине непоменуте, али нам однос према њима, према „другом“, најбоље говори о нама самима. На примеру Старог сајмишта може се видети да је реч о искључивом и затвореном друштву, неспремном за суочење са сопственом прошлошћу. Његова немогућност да се издигне из ових оквира, поврати сећања и реконструише историју и сопствени идентитет, потврђена је и након пада комунизма, током деведесетих година. У периоду тајкунизације урбанистичка позиција Старог сајма одредила је овај простор као изузетно атрактиван и скуп. О историји места није се бринуло. Заинтересованим моћницима ишло је у прилог да се са Сајмиштем ништа не чини, а све у нади да ће заборав превладати, да ће се остаци порушити, а земљиште „прочистити“. У прилог овоме иде и чињеница да је управо у том периоду коначно подигнут споменик жртвама Сајмишта¹¹, али ван граница самог комплекса, на обали Саве. Да ли је прави разлог овог измештања заиста „видљивост споменика“ са Тврђаве? Или је то можда жеља да се тоπος сећања премести на *ничију* земљу, а Сајмиште припреми за комерцијалну употребу? Нисмо сигурни шта је прави разлог јер већих промена на овом простору ни данас нема. Ипак, за разлику од друштва, и државе, *време* ради своје. И данас, као и пре пола века, пуно је планова, предлога, разговора; упркос томе, Сајмиште је још увек урушена и незбринута површина поверена маргиналицима - уметницима, избеглицама и онима који немају куд друго.

Одговарајуће обележје Старо сајмиште добило је једино кроз мулти-медијалну карту на интернет сајту www.starosajmiste.info, где се историја овог простора може пратити од оснивања Београдског сајма до данашњег дана. Ова интерактивна карта функционише на неколико нивоа, кроз мапу линкова који нас уводе у појединачне павиљоне и друге објекте сајма, али и као топографија личних сећања на овај простор и његову страшну историју. Појединачне приче оних насељених *маргиналаца* и других, заинтересованих и ретко одговорних стручњака, укрштају се са документарним материјалима, списима, заборављеним одлукама и фотографијама, и конструишу отворену и за нове уписе спремну значењску структуру овог, у виртуелне просторе постављеног *споменика*. Тако структуриран, овај сајт је и више од споменика – он функционише попут „меморијалног центра“ који прикупља, истражује, конструише и реконструише нађене материјалне и трагове сећања у причу о прошлости, и такође, ту *причу* и успомену на њу чува. Ипак, *видљивост* и неинституционализација овог „споменика“ чине га проблематичним за широку јавност, тј. за државу која сећањем на то место мора преправити

11 „Споменик сећања на масовна страдања и отпор југословенских народа“, дело вајара Миодрага Поповића, постављен је 1995. године.

„научену историјску причу“, и одати пошту хиљадама својих грађана и хиљадама оних „других“ који су ту системски убијани. Ове се жртве не могу „намирити“ овим спомен-сајтом, продуктом једне групе људи; оне морају ући, тј. вратити се у свест свих, и оних који интернет користе и сајту умеју, могу и желе приступити, и оних који нису актуелни у симулираним новомедијским просторима, а за које је Старо сајмиште и даље само рушевина.

Кроз комеморативна спомен-обележја чува се сећање и одржава континуитет са прошлошћу. Захваљујући њима, заједница подсећа себе на сопствени идентитет, потврђује га, али и преиспитује. Кроз заједничко сећање обликује се друштвена аутобиографија и уобличава колективно памћење. Митски почети од нулте тачке, визије су кратког даха. Прошлост је неуништива. И *намерни* и они *ненамерни*¹² споменици нас повремено „пресрећу и пропитују“ о томе *ко смо и шта смо*. Има и споменика који „мирују“. Када су то они споменици које владајућа елита жели посебно да истакне, око њих се организују бројне манифестације и обредне радње које привлаче пажњу људи и изнова им сервирају наратив који би требало знати.¹³ Комеморативне церемоније, више него било које друге праксе бележења, врло сликовито и сугестивно реинтерпретирају прошле догађаје задржавајући их у друштвеној свести. Оне су верни приказ историјске сцене или њен симулакрум који кроз извођачку праксу буди и негује колективно памћење. Тако, низ церемонија којима се обележава *крађујевачки октобар* увећава се последњих година и чини ову манифестацију са традицијом од преко 40 година, једном од централних у топографији сећања на жртве Другог светског рата. Комеморативним обредом у Шумарицама истиче се жртвовање српског народа и подвлачи његова улога жртве. Позивање на национални идентитет и „историјско мучеништво“ кроз шумаричку причу било је поли-

12 Алојз Ригл разликује *намерне* од *ненамерних* споменика, а ова његова подела делимично се поклапа са идејом Светлане Бојм о рестауративној и рефлексивној носталгији. (Бојм 2005: 140.) По овој Ригловој подели, Шумарице као уређен меморијални парк са обележеним хумкама, споменицима, музејском поставком и низом монографских наслова, биле би *намерни* споменик – створен и планиран, окренут будућности и бесмртности. То је споменик који одређен догађај проглашава узорним и смешта га на привилеговано место у колективној свести. Он подстакује трагично сећање, али даје и наду, чини узлет ка будућности. На *крилима победе* (у облику којих и јесте централни споменик V3 у Шумарицама) погодан је градити идентитет друштва, што и јесте циљ *намерних* споменика. За разлику од Шумарица, Старо Сајмиште као урушени (урбанистички) простор логора и смрти, било би *ненамерни* споменик, онај који сведочи о пролазности и забору. *Ненамерни* споменици угрожавају покушај селективне и улепшане реконструкције историје, откривају поруку о оној другој страни живота коју режими по правилу покушавају да уклоне из друштвене свести. *Ненамерни* споменици су трагови који друштву пружају нову шансу за искупљење – та шанса у случају Сајмишта још увек није искористићена. Ипак, да идеја споменика није сасвим страна Сајмишту показује се кроз њему постављен *намеран* виртуелни споменик – www.starosajmište.info.

13 „Чувамо верзије прошлости тако што их себи представљамо помоћу речи и слика“ (Конертон 2002: 99).

тички пласирано у Титово доба, али и последњих 20 година током којих је држава пролазила кроз друштвена и територијална прекрајања. Читав државни врх и велики број јавних личности узима учешће у неком од обреда у Шумарицама, па уз низ писаних издања и преносе догађаја на телевизији, овај *шојос* добија тужно заслужену пажњу у јавности. Ипак, управо је *споменик* полазиште за грађење приче јер за собом повлачи низ радњи и *погледа* који ће му обезбедити трајање и место у колективној меморији. Ову и овакву пажњу Старо сајмиште као напуштени простор у центру Београда нема, јер је као такав избрисан из урбанистичке, али и мапе сећања; сајт-споменик Старом сајмишту такође нема и не може имати овај вид пажње јер је његово просторно и дискурзивно деловање ипак ограничено. Иако је сајт стваран са истим циљем са којим се подижу и „бетонски“ споменици, утисак је да му недостаје оригинал – онај део споменика коме можемо прићи и који може оним будућим генерацијама Одисеја користити као *пушоказ*, део споменика који ће покренути комеморативне обреде, истраживања, писања, и наравно произвести новомедијске одјеке у виду виртуелних пандана и дописа *споменуку*. У ишчекивању тренутка у којем ће српско друштво смоћи довољно снаге да се суочи са прошлшћу, исправи грешке и наук пренесе једној новој генерацији, сајт-споменик Старом сајмишту ће опомињати оне случајне и намерне виртуелне пролазнике – а када његов *ограз* уочимо и на простору сајма на урбанистичкој мапи Београда, знаћемо да је помирење (са прошлшћу, самим собом и *другим*) коначно ту и да смо спремни за период мира у којем се „сећамо“, разумемо и напредујемо.

Литература

- Бојм 2005: Svetlana Bojm, *Budućnost nostalgije*, Beograd: Geopoetika.
 Борхес 2004: Horhe Luis Borhes, *Alef*, Beograd: Paideia.
 Конертон 2002: Pol Konerton, *Kako društva pamte*, Beograd: Samizdat B92.
 Pintar 2008: Olga Manojlović Pintar, Aleksandar Ignjatović, *Prostori selektovanih memorija: Staro sajmište u Beogradu i sećanje na Drugi svetski rat*, Kultura Sjećanja, 1924, Disput: Zagreb. http://starosajmiste.info/files/manojlovic_pintar_sajmiste.pdf. 17.01.2012.
http://www.starosajmiste.info/transcripts/koljanin_transcript_lecture_sr.pdf
www.spomenpark.com
<http://www.starosajmiste.info>
<http://www.semlin.info>

Mia Lukovac

THE ROLE OF THE MEMORIAL PARKS IN THE CONSTRUCTION OF THE COLECTIVE MEMOTY AND NATIONAL IDENTITY

Summary

The memory of the Second world war plays a essential role in creation of the identity of every european nation. It is the mark of the collective memory of the modern Europe, the mark of the past times of domination, separatism, and harsh intolerance, a reminder for “those who succeeded to build the bright future on the bloody and friable foundations”. By the reminiscence we maintain continuity of the time, past and present, and we turn history into heritage; we reveal the mistakes made and also create a possibility to interpret the history in the right way and based on that, to transform our own identity.

The Serbian society hasn't came through this path just yet, although the memory of the WWII had a significant part in the construction of the national identity. As the symbols that revive our memories and bring them into our realm, the memorial parks play an important role. By the analyses of our national vision of the past, we can see that it is selective, ideologically crippled and even today, hasn't been reconstructed yet. Two historical sites, similiar in the past, but treated utterly different at present, *Staro Sajmište* and *Šumarice*, will be analised and compared in this study. *Staro Sajmište*, the site of the first Belgrade fair, and later a concentration camp in which 17000 innocent people lost their lives, exists only in oblivion; it is a site without a proper monument, not even a stone, scattered on the threads of the World Wide Web.

Key words: cultural memory (*Lieux de mémoire*), national identity, colective memory, *Staro Sajmište*, *Šumarice*, Holocaust

Примљен августиа 2012.
Прихваћен за штампу октјобра 2012.